

Szakolczai György:
John Maynard Keynes, a nemzetközi gazdaság keynesi rendje és
a Nemzetközi Valutaalap
Tézisek

A könyv többsíkú. Elválaszthatatlanul összefonódnak benne a történeti, elmélet-történeti, elméleti és gazdaságpolitikai elemek. Ezért tudományos eredményei és tézisei is többsíkúak, és bennük is elválaszthatatlanul összefonódnak mindezek az elemek.

E könyv nagyrészt Keynes életének, nézeteinek és munkásságának leírása. Önálló életrajzi kutatásokat nyilván nem végezhettem, és ennek Skidelsky háromkötetes műve után (1983/1992, 1992/2000, 2000) amelyért lordságot is kapott, nem lett volna sem értelme, sem lehetősége. Az e könyvben előadott *első tézis* a Keynesről alkotott és általánosan elfogadott kép módosítása. Életeműve nem az általános elmélettel zárul, és nem ez, egymagában, a keynesi életmű legfontosabb eleme, hanem ezzel teljesen egyenrangúak a nemzetközi gazdaság rendjére vonatkozó elképzelései és a Valutaalapra vonatkozó javaslatai. Ez a Keynesről alkotott kép alapvető módosítása, amely eddig tudtommal nem jelent meg ilyen formában sem Keynesnél, sem a vele foglalkozó irodalomban. Keynes e nézeteinek az általános elmélet megnevezést követve az általános nemzetközi elmélet nevet merészelttem adni, amely név ugyancsak nem jelent meg sem Keynesnél, sem másutt. Az itt leírtaknak az adja meg a teljes jelentőséget, hogy az Általános elmélet egyetlen ország, elvben egy zárt gazdaság gazdaságpolitikájával foglalkozik, márpedig zárt gazdaságok nincsenek, és ezért az Általános nemzetközi elmélet adja meg azokat a nemzetközi kereteket, amelyek között az Általános elméletben leírt gazdaságpolitikai célok követhetők és gazdaságpolitikai eszközök alkalmazhatók. Csak e kettő együtt adhat tehát teljes és helyes képet a gazdaságpolitika egészéről.

Az előző bekezdésben leírtakkal szorosan összefügg az a *második tézis*, hogy Keynes élete és munkássága egységes egész, amely utolsó műve, az Általános nemzetközi elmélet felé mutat. Keynes első könyve, az 1913-ban megjelent *Indian Currency and Finance* már tartalmazza az általános nemzetközi elmélet alapelveit, így tehát az indiai valutaproblémák megoldására akkor javasolt, elfogadtatott és megvalósított elvei azonosak az általános nemzetközi elmélet alapelveivel. Ugyanez a helyzet a font nemzetközi konvertibilitásának, azaz aranyra való átválthatóságának fenntartására vonatkozó 1914. évi javaslataival is, amelyeket akkor sikerült elfogadtatnia, ezzel nagy szolgálatot téve az egész emberiségnek. E javaslatának és érvelésének alapelvei ugyancsak azonosak az általános nemzetközi elmélet alapelveivel. Ugyanez a helyzet az általános nemzetközi elmélet másik sarokpontjával, tehát azzal kapcsolatban is hogy egyetlen ország sem terhelhető fizetőképességét meghaladó fizetési kötelezettségekkel, és szükség esetén az adósságtörlesztés eszközéhez kell folyamodni. Ez központi eleme volt már versailles-i tevékenységének, az 1919-ben megjelent *A béke gazdasági következményeinek*, ezt követő évtizedes eredménytelen küzdelmeinek és 1945. évi amerikai hiteltárgyalásainak. E második tézisnek, a keynesi felfogás egységességének és kontinuitásának fontos eleme még az is, hogy Keynes összes elképzelése, javaslata és közzétett műve a tényleges gazdasági, politikai és társadalmi problémák megoldására irányuló törekvésből indult ki, nem pedig elméleti megfontolásokból, és elméleti eredményei a tényleges gyakorlati problémák megoldására kidolgozott és előterjesztett javaslatainak általánosításai.

A könyv azonban nemcsak Keynes, hanem White életének, nézeteinek és munkásságának leírása is. Önálló életrajzi kutatásokat ez esetben sem végezhettem, és Rees (1973) kiváló műve után ennek sem lett volna sem értelme, sem lehetősége. E könyv mégis ismerteti azt, ami mindenütt, de különösképpen nálunk szinte teljesen ismeretlen, olyannyira, hogy Rees

könyve nincs meg Magyarországon. Ezzel kapcsolatos az a *harmadik tézis*, hogy White élete és munkássága is egységes egész, mert mindvégig ugyanazokat a klasszikus közgazdasági elveket képviselte, amelyek általában is és a nemzetközi gazdasági problémák tekintetében is alapvetően ellentétesek a keynesi elvekkel. White élete és munkássága egységes egész nemcsak közgazdasági, hanem politikai értelemben is, mert White mindvégig a reális politikai erővé soha megszerveződni nem tudó amerikai baloldalhoz tartozott, és 1924-ban LaFollette szenátor, 1948 előtt pedig Wilson volt alelnök elnökké választását támogatta. Ennek folytán a szovjet érdekeket szolgáló intézkedései és a szovjet titkosszolgálatokkal való együttműködése is teljes összhangban volt fiatalkori és kényszerű visszavonulása utáni politikai állásfoglalásaival, tettei tehát megfeleltek elveinek. Ilyen körülmények között politikai állásfoglalásai és neoklasszikus közgazdasági felfogása között is meg kell lennie a teljes összhangnak, ami nagyon elgondolkasztató.

Külön, *negyedik tézis* gyanánt merem előadni azt az eddig tudtommal soha, sehol meg nem jelent tételt, hogy a neoklasszikus és keynesi közgazdaságtan ellentéte nem Friedman fellépésével (), nem a Lucas-kritikával (1976), és még csak nem is az Arrow és Debreu (1954) által képviselt általános egyensúlyi elmélettel kezdődött, amely utóbbiakkal részletesen foglalkozom a könyv utolsó fejezeteiben. Keynesnek a Valutaalapra vonatkozó javaslatai és Whitenak ezekkel szembeni ellenállása már teljes egészében tartalmazza a keynesi és a neoliberais-monetarista felfogás közti ellentétet. Keynes a valutaárfolyamot és az árszintet gazdaságpolitikai eszközváltozónak tekintette, amelyek értékét a gazdaság igényei szerint kell megállapítani, a neoklasszikusok és így White is ezzel ellentétben adottságnak, amelyhez igazodniuk kell az egyes gazdaságoknak. A nemzetközi gazdaságra vonatkozó keynesi tételek elutasítása a Valutaalap megalakításakor és a belföldi gazdaságpolitikára vonatkozó keynesi nézetek háttérbeszorulása a Reagan – Thatcher éra kezdetével tehát e tézis szerint és az elvek síkján ugyanaz az ellentét.

A könyv központjában a Nemzetközi Valutaalap létrehozása valóságos történetének, valamint elméleti és politikai összefüggéseinek leírása áll. Az ezzel kapcsolatos tények csak a Valutaalap történészei által nagy késéssel közzétett dokumentumokból (Horsefield 1969a, 1969b), Keynes összegyűjtött írásai harminc kötetének ezzel foglalkozó és ugyancsak nagy késéssel közzétett kötetéből (1940 – 1944/1980a., 1940 – 1944/1980b), valamint Skidelsky Keynes életrajzából (2000) ismerhetők meg, amelynek az ezekkel az eseményekkel foglalkozó és itt idézett harmadik köteté több mint fél évszázaddal az események után jelent meg. Az általánosan elterjedt vélemény ma is az, hogy a Valutaalap Keynes kezdeményezésére és elképzelései szerint, gyakorlatilag teljes amerikai-angol egyetértéssel jött létre. Ezt a téves közfelfogást megerősítik a tárgyaló felek, így Keynes akkori nyilatkozatai, amelyek célja a megállapodás, mint az akkor elérhető legjobb elfogadtatása volt az amerikai kongresszussal és minden más érdekelt féllel. Különálló és így *ötödik tézis* szerintem az a tétel, hogy ez a közfelfogás téves, a Valutaalapra vonatkozó Bretton Woods-i megállapodás évekig tartó vita után kialakított kompromisszum, amely nagyon távol áll Keynes eredeti elképzeléseitől, és még inkább távol került ezektől a megállapodás savannah-i kiegészítésével és konkretizálásával. A történek lényeges eleme, hogy ezek az ellentétek a Rooseveltt és Churchill közti összeütközés szintjére is emelkedtek, és hogy nagy volt a különbség a korábban Rooseveltt és később Truman által képviselt nézetek között is. Az e könyvben bemutatott valóság egészen más, mint a közfelfogás, és ennek feltárása és bemutatási joggal tekinthető *ötödik tézis*nek.

A könyv e történeti és elméleti-történeti tézisei után térjünk át az elméleti és gazdaságpolitikai tézisekre. Ezek közül a legfontosabb az a *hatodik tézis*, hogy a Keynes által 75 évvel ezelőtt leírtak a mai helyzetben is érvényesek, de csak a körülmények változásának megfelelően aktualizált formában. Ezért ma is kritikus szemmel kell néznünk azokat az elképzeléseket, amelyek Keynes szerint akkor tévesek voltak, és amelyek értelmében

- (a) a szabadon lebegő valutaárfolyamok önmaguk egyensúlyi helyzetének megtalálására vezetnek;
- (b) a hitelező és az adós országok közti szabad hitel,- és kölcsönmegállapodások egyensúlyra vezetnek;
- (c) a nemzetközi tőkeforgalom szabadsága az árszintek és a gazdasági tevékenység olyan korrekciójára vezet a hitelfelvevő országokban, amely megszünteti a rájuk nehezedő nyomást,
- (d) a defláció, és ami még rosszabb, a kompetitív defláció a bér- és árindexek olyan korrekciójára vezet, amely képes az áruforgalom átírányítására;
- (e) a tudatosan végrehajtott valutaleértékelés, és ami még rosszabb, a *kompetitív leértékelés* alkalmas eszköz ugyanezen cél elérésére; végül
- (f) a vámok, kedvezmények és támogatások *et hoc genus omne* helyreállítják a nemzetközi kereskedelem egyensúlyát restriktív és diszkrimináció útján.

Azt, hogy Keynes elképzelései a mai irodalomban is megjelennek, és nem csak a keynesiánusoknál, jól mutatják Triffin fejtegetései a szabad lebegtetés veszélyeiről.

Az előzőkből közvetlenül következő *hetedik tézis* szerint nem csupán Keynes korában, hanem ma is szükség van papíralapú vagy inkább a következő pontban tárgyalandó nemzetközi bank, valutaunió vagy klíringunió könyveiben szereplő nemzetközi pénzre. Aligha vitatható, hogy a nemzetközi kereskedelem számára nagyon fontos az időben stabil értékű és térben mindenütt elfogadott értékmérő. Ez volt az ókorban az egy talentum arany, és ez volt a viktoriánus korban a rögzített árfolyamon aranyra átváltható angol font. Az ezeken a korokon kívüli időben nem volt és ma sincs ilyen stabil és általánosan elfogadott értékmérő. A keynesi tétel az, hogy szükség van ugyan az ilyen stabil értékmérőre, ez azonban most már nem lehet az arany, hanem csak a központi bankok konzorciuma által menedzselt papíralapú és csak a könyvekben megjelenő nemzetközi pénz. Keynes akkor ezt az elvet nem tudta elfogadtatni a konzervatív amerikai közfelfogással és az ennek megfelelő álláspontot képviselő White-tal szemben. E könyv *hetedik tézise* szerint tehát ez a keynesi elgondolás ma is érvényes, és ez a világpénz ma is létrehozandó. Ez a felfogás ma sem elfogadott, ma is a kisebbségi nézet, és a többségi nézet az, hogy az előző bekezdés (a) pontjának megfelelően a szabadon lebegő valutaárfolyamok önmaguk egyensúlyi helyzetének megtalálására vezetnek. A könyvnek ez a tétel joggal minősíthető *hetedik tézisnek*, mert szemben áll a többségi nézettel, és mert szerinte tarthatatlan a többségi nézet, ugyanis a szabadon lebegő árfolyamrendszer nem, hanem csak a központi bankok konzorciuma által menedzselt világpénz vezethet világméretű egyensúlyra.

A *nyolcadik tézis* a világpénz szükségességét kimondó *hetedik tézis* ikertestvére, és azt mondja ki, hogy a világpénzre vonatkozó javaslat elkerülhetlenné teszi a nemzetközi bank, valutaunió vagy klíringunió megalapítását. Ha van papíralapú világpénz, akkor világbanknak is kell lennie, amely ezt kibocsátja, ha pedig ez a világpénz csak a nemzeti bankok könyveiben jelenik meg, akkor ennek nemzetközi klíringunióként kell működnie. Ez a mai elméleti irodalomban alig jelenik meg, a gyakorlatban viszont bizonyos fokig már meg is valósult, mert a G7, illetve a központi bankok közti állandó online kapcsolat nem más, mint az a jegybankok közti szoros kooperáció, amelyet Keynes elkerülhetetlenül szükségesnek tartott. Keynes elejtette azt a gondolatot, hogy klíringunióban résztvevő országok a háborús idők rendjének megfelelően a központi bankokhoz központosítsák egész nemzetközi fizetési forgalmukat, és ez a már Keynes által elejtett elgondolás nyilván nem újítható fel. Az az alapgondolat azonban változatlanul igaz, hogy, világméretben, a kereskedelmi és fizetési mérleg többletek összege egyenlő a hiányok összegével, tehát hogy a többletek pontosan fedezik a hiányokat, és ezért a nemzetközi fizetési problémákkal küzdő országok, azaz a hiányországok problémái bankhitelek nélkül, a többletországok többleteivel, a központi bankok együttműködésével is megoldhatók. A hiányországok azonban nem igényelhetik a többletországok többleteinek tartós igénybevételét, és ezért ez csak az átmeneti hiányok fedezését teszi lehetővé,

feltételezve, hogy mind a hiány-, mind a többletországok megteszik a szükséges intézkedéseket az egyensúlyzavar megoldására. Itt a legfontosabb keynesi újítás az, hogy az rendezésben a többletországoknak is részt kell venniük.

A könyvnek a nemzetközi klíringrendszer akkor javasolt formájával, az ezzel kapcsolatos vitákkal és az elgondolás akkori bukásával foglalkozó részei tartalmazznak ugyan újszerű megállapításokat, de ezek nem minősíthetők téziseknek. Nagyon fontos azonban az a könyv 3., 4. és 16. fejezetéhez kapcsolódó *kilencedik tézis*, hogy sohasem terhelhető egyetlen ország sem fizetőképességét meghaladó fizetési kötelezettségekkel, és a nemzetközi fizetési problémákkal küzdő országok e problémái, ha igazán súlyosak, nem oldhatók meg bankhitelekkel. Ilyen esetben nemzetközi kooperációra, adósságcsökkentő tranzakciókra, az adósság részbeni törlésére, kedvezményes hitelekre vagy akár ajándékokra lehet szükség. Ez ellentétesnek látszik mind a jelenlegi felfogással, mind a jelenlegi gyakorlattal, de ez nincs így. Keynes az I. világháború után a szövetségesek Nagy-Britanniával és az Egyesült Államokkal szemben fennálló adósságainak törlését és a német jóvátétel teljesíthető szintre való leszállítását követelte. A II. világháború végén négyhónapos tárgyalásokat folytatott az Egyesült Államokban, és ha a Kongresszus álláspontja miatt nem is tudta elérni ajándék nyújtását, olyan kölcsönfeltételeket tudott kiharcolni, amelyek közel álltak a leplezett ajándékhoz. Végül, éppen most 30 éve az idősebb Bush egyik legelső intézkedése volt elnöksége kezdetén a Brady-terv elfogadtatása, amely a soha ki nem fizethető Latin-Amerikai adósság nagyarányú csökkentésére vezetett. A Valutaalap kiadványa nagyon pozitívan emlékezett meg erről. Ez nem jelenti azt, hogy rendszerre lehetne tenni a tartozások és különösképpen a kereskedelmi hitelek meg nem fizetését, azt viszont igen, hogy kellő prudenciával kell eljárnia mind a hitelfelvevőnek, mind a hitelnyújtónak, és nem szabad létrehozni kifizethetetlen tartozásokat.

Az eddigi tézisek Keynes munkáin és az ezekkel kapcsolatos történelmi tapasztalatokon alapulnak, az utolsó három tézis azonban nem jelenik és nem is jelenhet meg Keynesnél, de teljesen keynesi szellemű. A 18. fejezeten alapuló *tizedik tézis* az általános gazdasági egyensúly neoklasszikus és keynesi definícióját írja le és hasonlítja össze. Ez utóbbi nem jelenik meg ebben a formában Keynesnél, de ennek mégis az általános gazdasági egyensúly keynesi definíciója nevet merészeltem adni, mert egyenesen következik Keynes tanításaiból, és teljesen keynesi szellemű. Az általános egyensúly közismert neoklasszikus, Arrow-Debreu modellje azt a már Smith által előadott és Walras által tárgyalt és alátámasztott sejtést bizonyítja matematikai szempontból kifogásolhatatlan módon, hogy a gazdasági erők szabad játéka egyensúlyi és optimális helyzetre vezet. Amint azonban ez a fejezet bemutatja, ez az elmélet nem veszi figyelembe a közgazdaságtudomány egyes újabb fejleményeit, a tranzakciós költségekkel foglalkozó Coase-tételt, az aszimmetrikus információk Akerlof, Spence és Stiglitz által kialakított elméletét, valamint North nézeteit, aki szerint nem ergodikus világban élünk, és világunkat újra és újra előre nem látható, nagy súlyú és nagy hatású események rázzák meg. Ha figyelembe vesszük mindezt, látnunk kell, hogy az Arrow-Debreu modell elveszti kapcsolatát a realitásokkal, és csak absztrakt, elméleti körülmények között lehet érvényes. Az általános gazdasági egyensúly keynesi definíciója viszont a keynesi általános nemzetközi elméletnek megfelelően azt mondja ki, hogy csak akkor lehet általános gazdasági egyensúly, ha minden ország nemzetközi fizetési mérlege egyensúlyban van, ami azonban nem érhető el tudatos gazdaságpolitikai beavatkozás és a központi bankok kölcsönös jóindulaton alapuló kooperációja nélkül. Talán ez a tizedik tétel a legfontosabb valamennyi közül.

A legutóbbi évtizedekben számos támadás érte a keynesi felfogást, amely mintegy 1980-ig szinte egyeduralgoló helyzetben volt, ettől a időtől kezdve azonban másodlagos szerepbe szorult. A Keynes elleni kritika dominánssá válását a közgazdász szakma a Lucas-kritika 1976. évi megjelenésétől számítja. Az e könyv ezzel foglalkozó 19. fejezetén alapuló *tizenegyedik tézis* azt mondja ki, hogy a Lucas-kritika megalapozatlan, és nem ad okot a keynesi nézetek elutasítására. A Lucas-kritika csak a keynesi általános elmélettel foglalkozik, a

keynesi általános nemzetközi elmélettel nem, noha a Lucas-kritika első megjelenések idejében máig megjelent több olyan forrásmunka, amelyből az általános nemzetközi elmélet megismerhető volt. Megítélésem szerint a Lucas-kritika az általános elméletet is rosszul értelmezi, mert nem fogadható el az a nézet, hogy a keynesi forradalom elsődleges következménye a kutatási erőfeszítéseknek a termelés egy időpontra vonatkozó meghatározása volt. Ez a kritika nem foglalkozik Keynes számos kulcsfontosságú állításával sem. Szerintem Lucas kutatási javaslatai sem fogadhatóak el, valamint a konjunktúraciklus-elmélete sem. A Lucas és Keynes közti vita lényege azonban szerintem az, hogy célja-e a közgazdaságtannak, ahogy ezt Keynes megfogalmazza, „az emberiség legszebb reményeinek” szolgálata, vagy sem. Ez értékítélet kérdése, és szerintem kétségtelen, hogy itt elsősorban az erre vonatkozó nézetek összeütközéséről van szó.

A *tizenkettedik tézis* és a könyv ezt megalapozó 20. fejezete az eddigiek összefoglalásaként Keynes, a Mester nagyságát és időszerűségét mondja ki. Csak azzal tudom zárni e téziseket, hogy e könyvben nagyobb mértékben foglalkoztam Keynes-sel, mint terveztem, annyira lenyűgözött egyéniségének és műveinek nagysága. Remélem, hogy ezt az érzést közvetíteni tudtam a könyv olvasóinak is. Keynes nagysága természetesen nem teheti meg nem történeti a legutóbbi 75 évet és az ez alatt bekövetkezett óriási változásokat, amelyek folytán az elveinek megfelelő konkrét javaslatok ma mások lehetnek, mint az ő idejében voltak. Erre ismételtén utaltam e könyvben, de ebbe a már amúgy is túlméretezett munkába általában csak így, utalásszerűen fértek bele a keynesi gondolatok mai alkalmazására vonatkozó javaslatok. Remélem, hogy lesz lehetőség ezek rendszerbe fogott közlésére.

Az értekezés témaköréből készült saját publikációim jegyzéke

1. Bretton Woods előtt: A Keynes-terv kialakulása és tanulságok napjaink számára. Általános Vállalkozási Főiskola. Tudományos Közlemények, 26. (2011. szeptember) 15-45. o.
2. Bretton Woods előtt II.: A Keynes- és a White-terv alapváltozata és ezek összehasonlítása, valamint tanulságok napjaink számára. Általános Vállalkozási Főiskola. Tudományos Közlemények, 26. (2012. április) 85-110. o.
3. Bretton Woods előtt: A Keynes-terv alapváltozata, valamint White ellenjavaslata és a legfontosabb tanulságok. Köz-gazdaság, VII/3. (2012. október) 153-176. o.
4. Bretton Woods előtt III.: A Keynes-terv első változatától a White Paperig. Általános Vállalkozási Főiskola. Tudományos Közlemények, 27. (2013. április) 93-106. o.
5. Keynes életútja és a Nemzetközi Valutaalaphoz vezető gondolatai. Közgazdasági Szemle, LXIII/7-8. (2016. július-augusztus) 838-857. o.
6. Keynes és White szerepe a Nemzetközi Valutaalap létrehozásában és a Bretton Woods-i értekezlet. Közgazdasági Szemle, LXIV/1. (2017. január) 74-96. o.
7. A Nemzetközi Valutaalap: Bretton Woods, Savannah és Keynes és White tragikus halála. I. Köz-Gazdaság, XII/1. (2017. február) 81-95. o.
8. A Nemzetközi Valutaalap: Bretton Woods, Savannah és Keynes és White tragikus halála. II. Köz-Gazdaság, XII/2. (2017. április) .. o. . (2017. május) 287-300. o.
9. A gazdasági egyensúly neoklasszikus és keynesi definíciója és az egyház társadalmi tanítása. Székfoglaló előadás. Szent István Tudományos Akadémia (2017. szeptember 4.) 20. Lásd: <http://szit.katolikus.hu/?szentistvan>
10. A keynesi általános és általános nemzetközi elmélet és a nemzetközi egyensúly keynesi definíciója. Köz-Gazdaság, XII/4. (2017. november) 103-119.

11. A gazdasági egyensúly neoklasszikus és keynesi definíciója és a római katolikus egyház társadalmi tanítása. Elhangzott a Szent István Tudományos Akadémián, székfoglaló előadásként, 2017. szeptember 4-én. Valóság, 2018/1. (2018. január), 1-20.

Budapest, 2019. április 16.

Dr. Szokolczai György